

אולם המחנות (אולם טרבלינקה)

ספר הרחבה לתערוכה

חלק ב'

מפת המחנות

תחקיר וכתיבה: רון כהן פריא

המפה הוירטואלית:

אוצרת ומפיקה: לילך אפרים

תוכן וחקר: נטע גולדמן

תוכן עניינים

3	מפת אולם המחנות
5	המפה הווירטואלית
7	הפעלת המפה הווירטואלית
11	מסכי מפת מהלך המלחמה בבריה"מ
14	הרחבה ופירוט בנקודות התוכן במפה: 1. בורות הירי
28	הרחבה ופירוט בנקודות התוכן במפה: 2. התנגדות
31	המפה המשולבת
31	נספחים: מחנות הריכוז בגרמניה
36	מפת בורות הרצח (הרחבה)

1. המפה באולם המחנות

המפה נבנתה באולם המחנות בשנת 1969 ביוזמת צבי שניר, מנהל המוזיאון וממייסדיו. זו מפה אלקטרונית, המציגה מבט כללי על אירופה בהתייחס ל"פיתרון הסופי". המפה מציגה בפני המבקרים את מחנות הריכוז וההשמדה ביבשת אירופה וכוללת את מחנות הריכוז בצפון אפריקה. מטרת המפה היא ליצור פלטפורמה חווייתית ללמד על המחנות השונים ומיקומם בתקופת השואה. המפה היא מפה "אילמת" הכוללת פירוט ויזואלי של המחנות השונים בפריסה גיאוגרפית. סוגי המחנות המוזכרים בה וסימונם על גבי המפה:

מחנות ריכוז		בעיקר בגרמניה לפני ובעת המלחמה
מחנות איסוף ושילוח		רובם במערב ובדרום אירופה
מחנות לעבודת כפייה		רובם באיזור פולין בעת המלחמה
מחנות השמדה		מלבד שש מחנות ההשמדה המוכרים: חלמנו, בלז'ץ, טרבלינקה, מיידאנק ואשוויץ גם יסאנוביץ' וסיימישטה ביוגוסלאביה
מיקום אתרי רצח המוניים		אתרים מעטים מוצגים במפה. לאתרי רצח נוספים יש להשתמש במפה האינטראקטיבית

אתרי בורות רצח מרכזיים המוצגים במפה:

באבי יאר (Babi Yar), מינסק (Minsk), פונאר (Ponary), קובנה (Kaunas), רומבולה (Rumbulla), פוניאטובה (Poniatowa), טרבניקי (Trawniki), ינובסקה (Janowski), אודסה (Odessa), ניקולאייב (Nikolajev), יאסי (Jassi).

במפה מוצג מספר קטן של אתרי הרצח בירי. אוצרי התערוכה ביקשו להיצמד לנושא התערוכה כפי שהוגדר על ידם – תערוכה שתעסוק במחנות השונים; בהתפתחותם, החל ממעצר מתנגדי המשטר הנאצי ועד הפיכת חלק מהם למחנות רצח, במסגרת "הפתרון הסופי של בעיית היהודים". בורות הרצח היו חלק מהשלב בדרך ל"פתרון הסופי" אך לא היו חלק מרשת המחנות שהקימו הנאצים באירופה. זו כנראה הסיבה שבורות הרצח הובאו רק ב"רמז" ולא במספרם האמיתי. המפה הווירטואלית שהוקמה

ב 2021 יוצרת מבט ריאלי מזעזע של פריסת בורות הרצח בעיקר במזרח פולין, במדינות הבלטיות ובברית המועצות הכבושה.

מפת המחנות צפון אפריקה

בתחתית המפה, בצד שמאל יש התייחסות לפריסת המחנות בצפון אפריקה. זו מפה ראשונה במדינת ישראל שמציגה את צפון אפריקה כחלק מהשואה ומראה שגם שם היו מחנות. אין פירוט שמות המחנות, כל המחנות מסומנות בצבע צהוב אך זו פריצת דרך מחשבתית במוזיאון לזכר השואה שבסוף שנות ה 60 מזכירה גם את יהודי צפון אפריקה ככאלו שנפגעו בשואה.

הערה:

הגרמנים הקימו סוגים רבים של מחנות. לכל מחנה נקבע יעוד ולפיו קבעו כאיזה סוג מחנה הוא ישמש:

- מחנות ריכוז שייעודם לרכז את האסירים
- מחנות שהיו מחנות לריכוז אסירים ולעבודה
- מחנות לעבודה בלבד
- מחנות לשבויים
- מחנות לאיסוף ולשילוח אסירים ממערב אירופה לפולין (למשל בהולנד)
- מחנות השמדה
- מחנות שהכילו חלק או את כל המרכיבים האלה

בפרוטוקולים בהם הגרמניים הגדירו את המחנות נמצאו עשרות סוגים של מחנות ושילובים שונים של מאפייני מחנות מהסוגים השונים.

במפת אולם המחנות קיימת התייחסות לארבעה סוגי מחנות לפיהם ערכו את המפה: מחנות ריכוז, מחנות עבודה, מחנות איסוף ושילוח ומחנות השמדה. חלוקה זו מקובלת במקומות רבים בעולם.

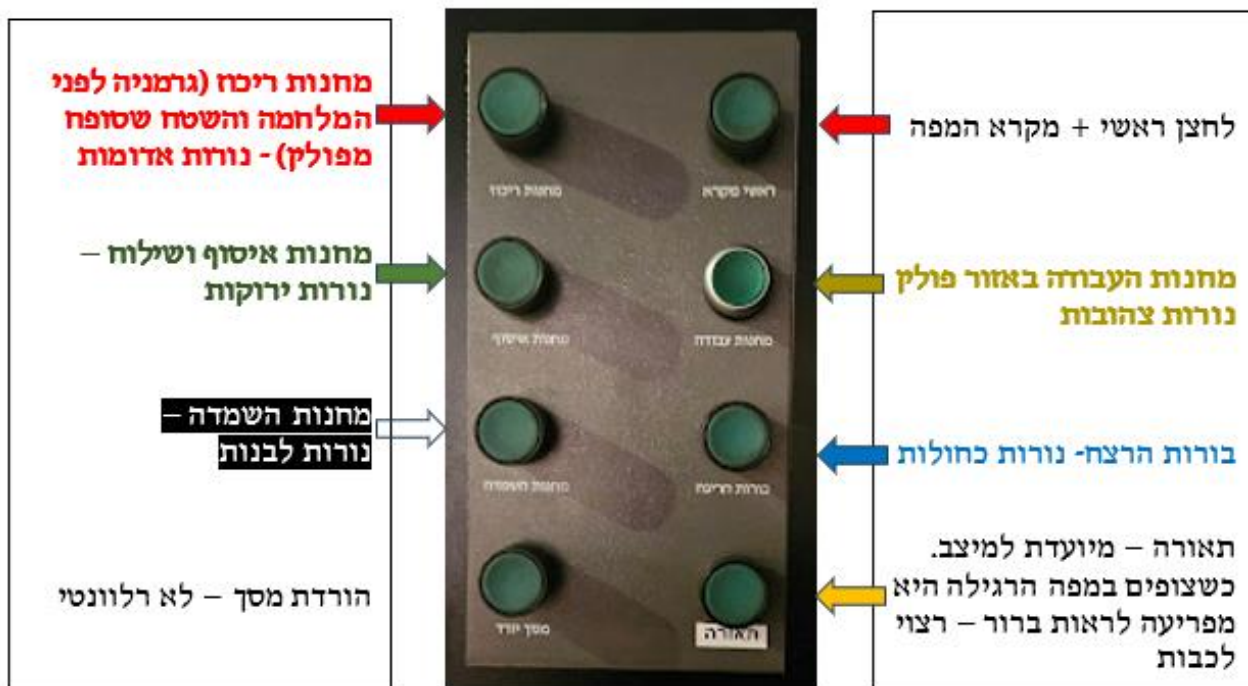
מקובל לומר שהיו שישה מחנות השמדה. זו אינה קביעה הסטורית. במפה באולם המחנות ישנם שמונה מחנות המסומנים כמחנות השמדה: **6 המחנות – חלמנו, בלז'ץ, סוביביור, טרבלינקה, מיידאנק ואושוויץ** בפולין, ועוד 2 מחנות השמדה ביוגוסלביה – **מחנה סיימישטה (Sajmište)** בפרברי בלגראד שם נרצחו 6280 יהודים במשאיות

גז תוך 7 שבועות החל ממרץ 1942 ומחנה יאסנובאץ בו נרצחו כ 25,000 יהודים בתאי גזים ובמשאית גזים.

בשנת - 2023 הוחלט לחדש את מפת המחנות תוך שמירה על המפה המקורית שבנו מייסדי המוזיאון והאופן שבו הם בחרו להציג את הנושא. אי לכך הוחלט להציג בתערוכה המחודשת את המפה האלקטרונית כפי שעיצבו אותה המייסדים.

הפעלת מפת המחנות:

בצד ימין של המפה – מספר לחצנים בהם ניתן לבחור אילו סוגי מחנות ייראו במפה:

הרחבה והסבר

המפה הווירטואלית

בשנת 2023 הוחלט להוסיף מפה וירטואלית המרחיבה את המפה הקיימת לשטחי ברית המועצות. שדרוג מפת המחנות באולם המחנות נועדה לשמר את המפה הקיימת ובד בבד להעשיר את המבקרים במידע אודות שואת יהודי ברה"מ. רוב החומר המוצג במפה הווירטואלית אינו קשור לנושא התפתחות מערך המחנות, אלא עוסק במלחמה בין גרמניה ובין ברית המועצות שהוא אירוע חשוב בפני עצמו וקשור להחלטת בית לוחמי הגטאות להנגיש את נושא השואה בברית המועצות.

חשוב לציין שבמרחבים גיאוגרפיים אלו, לא היו כמעט מחנות, ומכאן שהקשר שלו לסיפור המחנות משיק אך ורק בהיבט של השלבים של התפתחות המדיניות האנטי-יהודית בדרך לפתרון הסופי: הרצח בבורות שגרם בסופו של התהליך להקמת מחנות ההשמדה. לצורך ההדרכה באולם, בהקשר של המפה, ניתן להראות את מפת בורות הרצח שלא מקבלת ביטוי במפה המקורית. למעשה רוב המיצב עוסק ברצח בבורות ועדויות אישיות.

המיצב של המפה הווירטואלית מציג את סיפורה של שואה יהודי ברה"מ. הוא נבנה כך שלא יסיט את תשומת לב הצופה מהנרטיב של תערוכת המחנות ולכן המיצב המוקרן הוא ללא קול.

הבחירה בזכוכית נבעה מכמה סיבות: ראשית, בתצוגה הקיימת ישנו שימוש רב בזכוכיות (קיר הזכוכית המוביל לחלל המרכזי, ויטרינות הזכוכית משני צדי האולם- יוזף ריכטר, ויטרינות המדים, המוצגים). הזכוכית החכמה שהוצבה לפני המפה הישנה מתכתבת עם קיר הזכוכית של הכניסה לאולם. שנית, מסגור המפה הישנה בתוך ויטרינה מציגה אותה במעמד של פריט ארכיוני לכל דבר ועניין. מוצג חשוב שהוקם בידי מייסדי הקיבוץ והמוזיאון.

ההקרנה על גבי הזכוכית מכניסה את המבקר לתוך האירוע - יוצרת חוויה חזותית. התרחישים המוקרנים על הזכוכית החכמה תופסים את שטח המפה הישנה. ישנו שימוש בצבעים עזים, במטרה להדגיש את המהלכים ההיסטוריים שהובילו לרצח בבורות הירי. הטקסט המלווה את המיצב הוא מינימליסטי וזאת על מנת לתת דגש לחוויה החזותית. שעון הזמן בחלקו העליון של המסך מציג את התאריכים ההיסטוריים במקביל לתנועה המתרחשת על גבי המפה, היוצרת סרט המציג באמצעים וויזואליים את אשר התרחש.

במפה הווירטואלית ישנו ציון של מספר ערים מרכזיות באירופה וזאת על מנת לתת לצופה הבנה גיאוגרפית של האזור. הישיבה האינטימית סביב המיצב וההשתקפות שנוצרת סביב, מושכת את תשומת ליבו של המבקר והופכת אותו לחלק ממנה.

השימוש בטכנולוגיה חדישה על מפת המחנות הישנה שנוצרה בידי המייסדים הינה אמירה משמעותית – העבר והעתיד ניצבים זה לצד זה. אנו מכבדים את מורשתם של מייסדי הבית, לצד הצורך להתקדם ולהיות פורצי דרך בתחומנו.

הטכנולוגיה החדישה מאפשרת לנו חופש פעולה במידה ונרצה בעתיד להרחיב את הנושא ולהוסיף יחידות תוכן נוספות.

התמות המרכזיות של ההרחבה (המפה הווירטואלית) המביאות את הנושא ממספר היבטים:

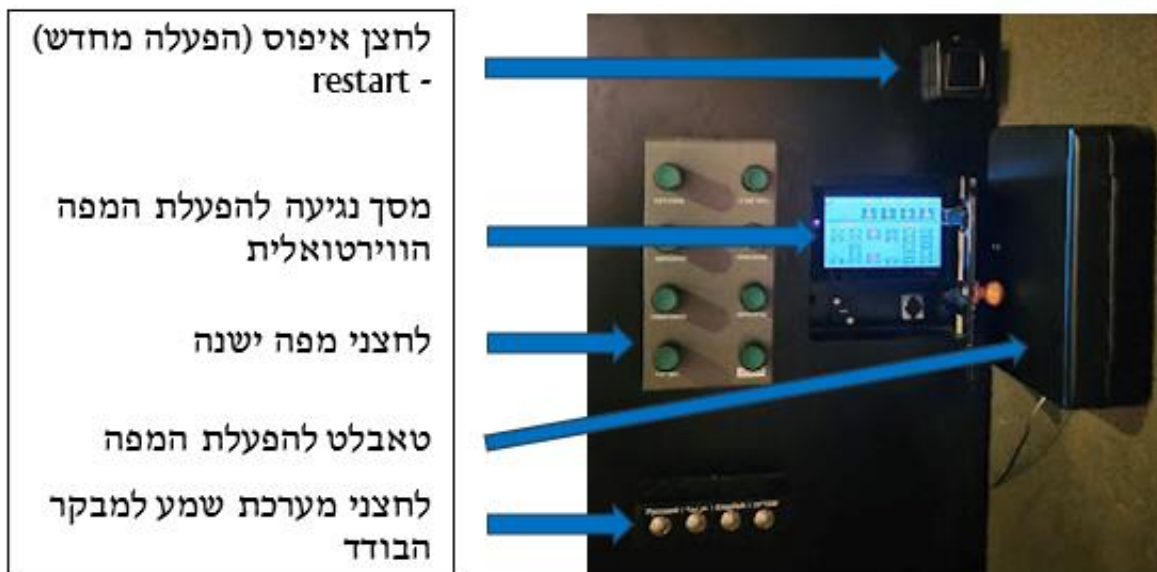
1. המלחמה + הסכם ריבנטרופ מולוטוב, הפרה של ההסכם והפלישה הגרמנית.
2. תהליך הרצח - התקדמות עוצבות אינזצגרופן. מיקוד בשיטת הרצח - בורות הירי.
3. העמידה היהודית באופנים שונים- פרטיזנים, מחנה משפחות, יהודים בצבא האדום.

4. הדגשת הסיפור האישי – מסך שחור שעליו יוקרנו סרטונים מהחיים לפני המלחמה בברה"מ, תצלומים. החיים שאבדו (בהשראת ביתן 27).

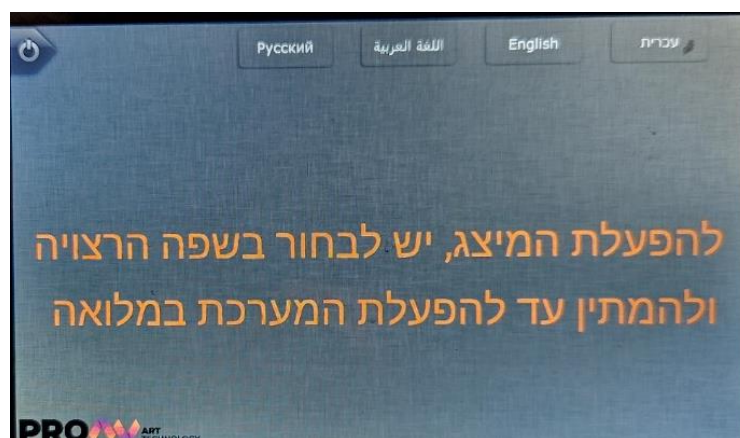
כתוב בתערוכה

הפעלת המפה הווירטואלית:

מימין למפה נמצאת המערכת הבאה:

הפעלת תוכן המיצב:

בחירה בלחצן השפה, ממתנים עד שהמיצב עולה על המפה ולוחצים שוב במקום המתאים לקטע שאנו מבקשים להראות.

המפה הווירטואלית כוללת כמה נושאים, לכל נושא מסך משלו. בלחיצה על נושא מסויים אנו מקבלים תתי נושאים. הנושאים המופיעים במפה הינם:

נושאים בהם עוסקת המפה הווירטואלית:

מהלך המלחמה	נקודות תוכן	סרט סיום	מפה משולבת
-------------	-------------	----------	------------

הרחבת הנושאים הראשיים – תתי הנושאים:

נקודות תוכן				מהלך המלחמה
התנגדות		בורות הירי		
קובנה הפורט התשיעי	לבוב וילהלם אוקס	טברדה	באבי יאר – משפחה	1942-1939
מחנה קלוגה	לבוב מבצע 1005	מאלי טרוסטנץ	באבי יאר – חפצים	1943-1945
	קריץ'		רוסטוב על הדון	
	קמייניץ פודלסקי		טרנסניסטריה	
	גטו וילנה		קודימה	
			ליפאייה-סרט	

כך זה נראה בפועל:

כתוב בתערוכה

הפעלת המפה הווירטואלית:

1. בחירה בלחצן "מהלך המלחמה" מביא אותנו למסך הבא:

בחירה בלחצן שמעביר אותנו למקום שרצינו – מהלך המלחמה ע"פ השנים הכתובות.

בחירה בלחצן "נקודות התוכן" מעבירה אותנו למסכי התוכן:

בבחירה בכל אחד מהלחצנים בשני הנושאים המוצגים – תחת הכותרת "בורות הירי" או הכותרת "התנגדות", ניתן לבחור בכל אחד מהנושאים.

הערה: אם בחרתי בנושא "בורות הירי", על מנת לעבור לנושאי ה"התנגדות", אני לוחץ על לחצן הריענון

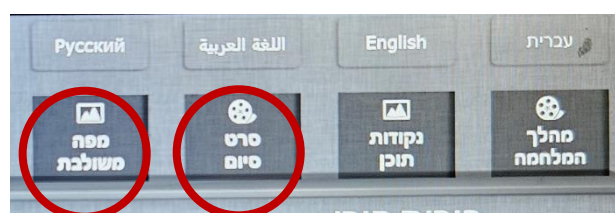
ועל נקודת הנגיעה הכתובה **באדום (מעבר לנקודות התנגדות)** – ובוחר בנושא אותו אני רוצה להציג. אם ברצוני לחזור לנושא "בורות הירי", אלחץ

לאחר מכן על לחצן **חזרה לנקודת בורות הירי** ואז על הנושא אותו ארצה להראות.

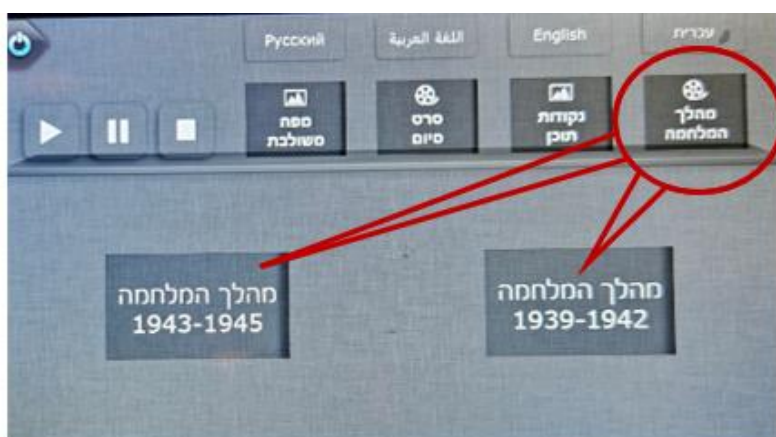

נגיעה בלחצן סרט הסיום מעביר אותנו לסרט.

שימו לב – זה הנושא היחידי שמופעל בו סאונד – מוסיקה.

הסבר והרחבה על כל אחד מהתכנים המוצגים במיצב

1. מהלך המלחמה

הבחירה ב"מהלך המלחמה"
מביא אותנו למסך הבא:

מסכי מפת מהלך המלחמה

הרחבה והסבר

מקרא – להרחבה

תרחיש התקדמות המלחמה:

חשוב ללמוד את הפריסה הגאוגרפית ואת השתלשלות האירועים ההיסטוריים המשמעותיים שהובילו לרצח בבורות הירי, החל מסוף מלחמת העולם הראשונה, לשם הבנה והעמקה.

צויינו מספר ערים מרכזיות במפה של ערים ברחבי אירופה שישמשו כעוגן לצופה. שיקוף בורות הירי במפה שנוצרה במיוחד עבור מיצב זה. שמונה נקודות תוכן שעושות "זום אין" לבורות ספציפיים הפרוסים בקשת גיאוגרפית רחבה וזאת על מנת להראות את ממדי הרצח.

נקודת המוצא אוגוסט 1939- הסכם מולוטוב ריבנטרופ. המיצב עוצר בשנת 1942. חלקו השני של הפרוייקט יציג את האירועים שהובילו לסיום המלחמה.

תוכנית שלב ב' לעתיד:

1. עמדת מחשב לצד המפה לצרכי חקר

2. המשך מהלך המלחמה עד לסיומה.

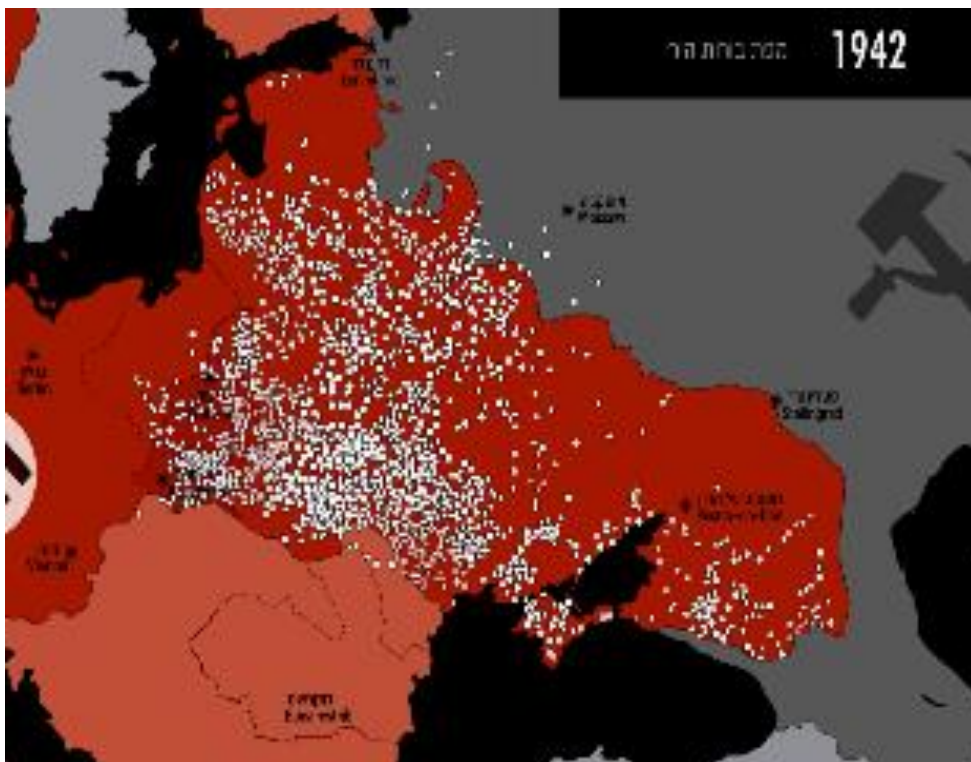
3. מפת התנגדות

4. 20 נקודות תוכן נוספות (לדוגמא: קמניץ' פודולסק, טרנסניסטריה, קרים, חרקוב, יער רומבולה, קובנו, יחידה 1005, פרטיזנים, בריחה, חיילים בצבא האדום, הנצחה)

5. תרגום כל המיצב לשפות נוספות: אנגלית, ערבית, רוסית.

מקרא למפה:

אדום - גרמניה הנאצית ושטחי הכיבוש (דנמרק, נורבגיה ומערב לא מופיעים במפה)
כתום - משתפי פעולה. מדינות בעלות משטר עצמאיות (סלובקיה, איטליה, יוגוסלביה, בולגריה, הונגריה, רומניה, פינלנד)
אפור - ברה"מ לשעבר ושטחים מסופחים (ליטא, לטביה, אסטוניה)
לבן - מדינות "ניטרליות" (שוודיה, שוויץ, תורכיה)
שחור - מייצג את הים
פולין - מערב פולין סופח לגרמניה, מזרח פולין לשטחי ברה"מ, מרכז פולין (גנרל גוברנמנט) מסומן באדום כהה על מנת להראות את חלוקת פולין.

הרחבה על מפת בורות הרצח בנספחים ע'36

1. התקדמות המלחמה חלק א 1939 – 1942

מפה	תאריך	כותרת
	אוגוסט 1939	גרמניה הנאצית וברית המועצות חותמות על הסכם אי-התקפה
	1 בספטמבר 1939	גרמניה הנאצית פולשת לפולין
	17 בספטמבר 1939	ברית המועצות מספחת את מזרח פולין
	1940	ברית המועצות מספחת את הארצות הבלטיות. גרמניה הנאצית חותמת על הסכמי שיתוף פעולה עם מדינות הבלקן
	22 ביוני 1941	גרמניה מפרה את ההסכם ופולשת לשטחי ברית המועצות – "מבצע ברברוסה"
	1941	יחידות ה"איינזאצגרופן" מתחילות ברצח שיטתי מיד בעקבות כיבושי הצבא הגרמני
	1942	הרצח השיטתי הולך ומתגבר בכל שטחי הכיבוש הגרמני, כולל בהרי הקווקז
	1942	מפת בורות הירי

הרחבה ופירוט בנקודות התוכן במפה

הרחבה והסבר

שימו לב – אין מעבר ישיר מלחצן ללחצן כדי לעבור בין נושא לנושא צריך ללחוץ על כפתור הריענון. עם הלחיצה על כפתור הריענון – המסך יעבור למפה – והנושא שבחרנו יצא בדיוק ממיקומו הגיאוגרפי במפה

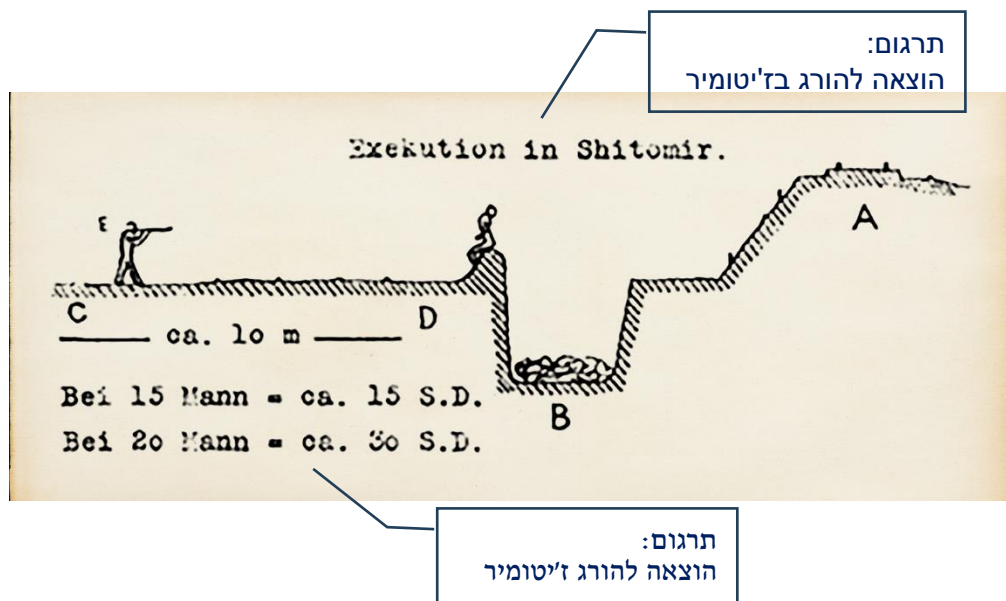
כל נושא בקטגוריה נקודות תוכן בורות הירי וההתנגדות מרחיב ומספר על אירוע אחד המתקשר לנושא. יוצרת התוכן של המפה, נטע גולדמן, הוסיפה כמה תמונות, נושאים מרכזיים שיכול המדריך לבחור כמסלול הדרכה בשילוב כמה נושאים. התמונות הן: דמות הרוצח, ההנצחה, הפתרון הסופי וההתנגדות.

הרחבה ופירוט בנקודות התוכן במפה. 1. בורות הירי:

כתוב בתערוכה

1. סקיצה

השרטוט הוצג במהלך עדות של חייל גרמני על רצח המוני של יהודים בז'יטומיר, אוקראינה, ב-28 בפברואר 1942.

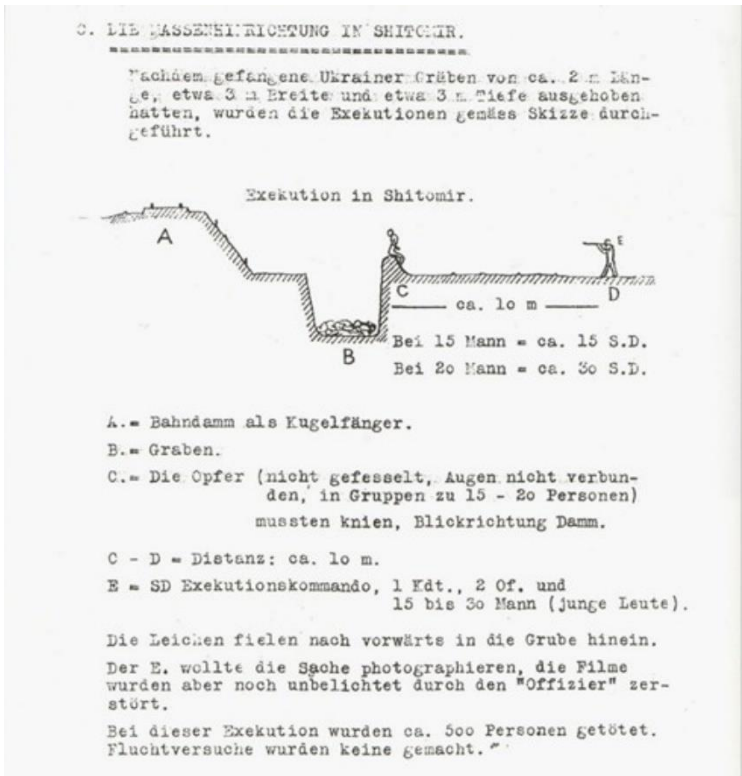

תרשים זה מצורף לדוח גרמני המפרט את התהליך בו הוצאו להורג כ- 500 יהודים בז'יטומיר. המסמך והאיור מסבירים כיצד נחפרו הבורות. היהודים ניצבים על שפת הבור כדי שיפלו לתוכו מעוצמת הירי.

הסקיצה הוצגה במהלך עדותו של חייל גרמני על רצח המוני של יהודים בז'יטומיר, אוקראינה, ב-28 בפברואר 1942. עדות במשפט אייזנאצגרופן. השרטוט ממחיש את הרצח כאקט מכני, נקי, יעיל. ישנה מחלוקת לגבי ייצוג התצלום / השרטוט: מן הצד האחד

השרטוט אינו ממחיש את ממדי הרצח, ומן הצד השני, התצלום של הרצח המופיע השקף השני הינו קשה ואכזרי. יש באפשרות המדריך לבחור את התכנים לפי ראות עיניו, בהתחשב בקהל המבקרים. השרטוט מ-Swiss Federal Archives SFA. התצלום של הטבח בבור הירי הוא נחלת הכלל.

להרחבה:

<https://hsu.ilholocaustmuseum.org/narratives/mass-murder-the-holocaust-by-bullets/>

2. תצלום רצח

רצח גברים על ידי אחת מיחידות ה"איינזאצגרופן", ספטמבר 1941.

3. פונאר (Ponary), וילנה

יהודי העיר וילנה רוכזו בגטו מקיץ 1941 עד לסתיו 1943. קבוצות יהודים הוצאו להורג בבורות ביער פונאר בפאתי העיר על ידי יחידות ה"איינזאצגרופן" ומשתפי פעולה.

מתוך עדותו של קז'ימייז' סאקוביץ' (Kazimierz Sakowicz), עיתונאי פולני:

11 ביולי 1941. מזג אוויר נאה. חם בחוץ [...] אפשר לשמוע ירי מהיער [...].

יום שלישי, 2 בספטמבר. רוח וגשם [...]. רוב האנשים בטור היו נשים עם תינוקות. כשהגיעו [...] לחורשה הם הבינו מה מחכה להם והתחילו לצעוק "עזרה" [...]. רבים מאלה ששכבו בבור עם פצעי ירי היו עדיין בחיים. אישה אחת הצליחה לברוח [...]. היא ראתה את ילדיה נרצחים בבור אחד ואת בעלה בבור אחר..."

פונאר:

פונאר, אתר הרצח של יהודי וילנה והסביבה, שוכן 10 ק"מ מדרום לוילנה. לפני המלחמה היה זה אזור קיט מיוער. תושבי וילנה נהגו להגיע אליו בימי הקיץ לנפוש במקום. האתר נבחר לרצח, עקב קרבתו לקו הרכבת וכן מכיוון שהיו בו בורות ענקיים, אותם חפרו הסובייטים ב-1940, כשהכינו מקום אחסון למכלי דלק לשעת חירום. מיוני 1941 עד יולי 1944 נרצחו בפונאר מעל ל-75,000 אנשים, 95 אחוז מהם יהודים, והאחרים שבויי מלחמה סובייטים ומתנגדי השלטון הגרמני מבין המקומיים. הקורבנות הובאו לאתר הרצח ברגל, בכלי רכב וברכבת, בקבוצות של עשרות, מאות ואף אלפים. הם נורו ונקברו במקום.

התצלום מעלה את נושא שיתוף הפעולה של הליטאים, ואת רצח הגברים כשלב ב' בשיטת הרצח. הדימוי מלווה בקטע עדותו של עיתונאי פולני בשם קאז'מיר סאקוביץ'. סאקוביץ' התגורר קרוב לפונאר והיה עד לפעולות הרצח ההמוני. מ-11 ביולי 1941 כתב סאקוביץ' יומן מצמרר בו תעד מדי יום את אשר ראה. את הכתבים שלו החביא בתוך בקבוקי זכוכית וטמן אותם במרתף ביתו באדמה. ביולי 1944, בדרכו על אופניו מווילנה לפונאר נורה וכעבור ימים אחדים נפטר. לא ברור מי היו היורים. חלקים מהיומן המקורי נמצאו לאחר המלחמה. התייעוד מופיע בספר שפורסם לעברית, "וילנה – פונאר: אדמה ללא אלוהים"

האלבה על עדותו הכתובה של סאקוביץ', בחלק ג' של חוסרת זו ע' 12-13 ובע' 37 - 40

כמובן, העיסוק בעדותו מאפשר דיון בנושא 'העומד מהצד', ונושא התייעוד כהתנגדות לרצח.

התצלום מיד ושם.

להרחבה:

https://www.yadvashem.org/yv/he/research/ghettos_encyclopedia/ghetto_details.asp?cid=320

<https://economarks.com/%D7%A4%D7%95%D7%A0%D7%90%D7%A8-%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%9E%D7%98%D7%91%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9D-%D7%90%D7%A0%D7%95%D7%A9%D7%99/>

4. לייפאיייה (Liepāja), לטביה

אוטו פישר (Otto Fischer) היה מאמן כדורגל שהוביל את קבוצתו "אולימפיה" להישגים מרשימים, והיה אהוד על ידי בני העיר לייפאיה.

הוא נרצח יחד עם כ-7000 יהודים תושבי העיר על ידי חיילי ה"איינזאצגרופן" ומשתפי פעולה מקומיים. הם נרצחו בחוף סקדה (Šķēde) בין 15 ל-17 בדצמבר 1941. לאחר הרצח נשארו בעיר יהודים בודדים.

הרחבה והסבר

לאפאיייה אוטו פישר: נרטיב הנצחה, החיים היהודים לפני השואה. אוטו "שלוימה" פישר היה כדורגלן ומאמן כדורגל יהודי-אוסטרי ששיחק בעמדת חלוץ שמאלי. הוא היה שחקן נבחרת אוסטריה בכדורגל (7 משחקים). בשנת 1936 עבר פישר לאמן בלטביה את קבוצת הכדורגל אולימפיה לייפאיה.

בהדרכתו, הקבוצה לא הפסידה אף משחק, ואף זכתה בתואר האליפות בעונה הראשונה שלו, ושוב ב-1938 וב-1939. פישר נרצח במהלך טבח לייפאיה, בלטביה. הרחבה וקישורים:

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%90%D7%95%D7%98%D7%95_%D7%A4%D7%99%D7%A9%D7%A8

5. לייפאייה (Liepāja), לטביה - סרט

הסרט צולם בהיחבא על ידי צלם גרמני. זו אחת מהעדויות המוסרטות הבודדות לטבח בבורות הירי.

ניתן לצפות בסרט גם באמצעות הקישור:

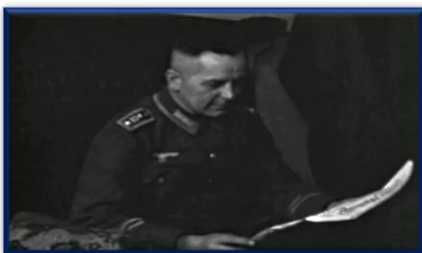
<https://www.youtube.com/watch?v=K9FwbAp5liw>

הרחבה והסבר

ב-14 בדצמבר החלו שוטרים לטביים לאסוף את יהודי העיר לייפאיה מבתיהם וערכו סלקציה. עובדים נחוצים נשלחו לבתיהם ויתר היהודים הוסעו במשאיות ובמזחלות שלג לסקדה, מצפון ללייפאיה, אל דיונות לחוף הים הבלטי. לרגלי הדיונות נחפרה תעלה ארוכה. היהודים הוכרחו לפשוט את בגדיהם ולהישאר בבגדים תחתונים. ליד התעלה פשטו את שארית בגדיהם ושם נורו למוות בידי כיתות יורים שהורכבו ממשתפי פעולה לטבים ושוטרים גרמנים, תחת פיקודו של איש האס-אס פריץ דיטריך. בין 15 ל-17 בדצמבר נטבחו בסקדה 2,700-2,800 יהודים, רובם נשים וילדים. נותרו כאלף יהודים בעלי תעודות עובד, בני משפחותיהם ויהודים ללא תעודות שחמקו מהטבח.

הרחבה באתר האינטרנט, יד ושם:

<https://www.yadvashem.org/he/communities/liepaja.html>

ריינהרד וינר - הצלם

ריינהרד וינר, איש חיל הים הגרמני, נקלע באקראי לסקדה בעת הרציחות וצילם כ-65 שניות מהרציחות במסרטת קולנוע. לימים התראיין וינר לסרט וידיאו ותיאר בסרט את נסיבות צילום הסרטון:

<https://www.youtube.com/watch?v=-uOINSCPs40>

כתבה על הצלם: <https://news.walla.co.il/item/3661229>

עדותו של הצלם Reinhard Wiener שצילם את הסרטון של רצח

הגברים בבור (חלק 1 + 2). <https://www.youtube.com/watch?v=K9FwbAp5liw>

<https://www.youtube.com/watch?v=npypqxdFY1c>

אישור זכויות היוצרים Agentur Karl Höffkes

6. באבי יאר (Babi Yar), קייב, אוקראינה

ב-29 וב-30 בספטמבר 1941 נרצחו 33,771 יהודים בגיא ההרבה באבי יאר, בפאתי קייב.

זהו המספר הגדול ביותר של יהודים שנרצחו ביום אחד, בכל אתרי הרצח ההמוניים.

בין הנרצחים היו גם מניה הלף (Mania Halef) והוריה יוסף וקלרה (Josef & Klara), יהודים תושבי העיר.

7. באבי יאר (Babi Yar), קייב, אוקראינה

ב-29 וב-30 בספטמבר 1941, עשרה ימים לאחר כיבוש העיר קייב, נרצחו 33,771 יהודים בני המקום, איש, אישה, זקן וטף, על ידי חיילי ה"איינזאצגרופן" ומשתפי פעולה מקומיים.

רק בגדיהם וחפציהם נותרו כעדות.

הרחבה והסבר

באבי יאר, נרטיב כרונולוגי, הנצחה

מניה הלף והוריה יוסף וקלרה הלף, משפחה יהודית תושבי העיר.

סיפור של רצח משפחת שלמה הוא סיפור רצח הקהילה היהודית השנייה בגודלה באזור ברה"מ טרם המלחמה, שנכבשה ע"י הנאצים. זהו המספר הגדול ביותר של יהודים שנרצחו ביום אחד בכל אתרי הרצח ההמוניים.

רצח היהודים בקייב הוא אחד הפעולות הראשונות שהנאצים מבצעים, מיד עם כיבוש העיר.

באבי יאר משמש כאייקון לרצח בבורות הירי והינו הבור "המפורסם" ביותר. תצלומי המשפחה נתגלו בין החפצים שנשארו מאחור. דפוס הרצח בידי הנאצים נחשף כשלושה חודשים לאחר מבצע ברברוסה – כיבוש עיר ורצח היהודים בבורות בפאתי העיר.

על הפואמה באבי יאר:

[https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%91%D7%90%D7%91%D7%99_%D7%99%D7%90%D7%A8_\(%D7%A4%D7%95%D7%90%D7%9E%D7%94\)](https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%91%D7%90%D7%91%D7%99_%D7%99%D7%90%D7%A8_(%D7%A4%D7%95%D7%90%D7%9E%D7%94))

התצלומים ממוזיאון השואה בושינגטון

באבי יאר, חפצים

תצלום המדבר בעד עצמו. תמונה זו צולמה ע"י הנאצים בצבע. אחת מסדרת תצלומים שתועדו על ידם. המטרה לייצג את ממדי הרצח, את כמות החפצים שנשארו מאחור, כאשר כל אחד מהם מספר סיפור של דמות ואת קהות החושים ברצח. בשתי נקודות התוכן על באבי יאר ניתן לפתח דיון על מה נותר מבחינה פיזית במקום והיעדר ההנצחה. באבי יאר היא פואמה מאת יבגני יבטושנקו שהתפרסמה ב-1961. הייתה זו היצירה הראשונה בברית המועצות שהביעה את הביקורת על קשר השתיקה השלטוני על השמדת יהודי ברית המועצות בכלל ויהדות אוקראינה

בפרט בעת מלחמת העולם השנייה, תוך השתתפות פעילה של משתפי פעולה.

להרחבה:

[Babi Yar massacre: Historical topography of terror \(war-documentary.info\)](https://war-documentary.info/babi-yar-today/)

<https://war-documentary.info/babi-yar-today/>

התצלום מיד ושם

8. רוסטוב על הדון (Rostov-na-Donu), רוסיה

"גם אני הייתי פעם בן אדם. שמי היה סבינה שפילרין" (Sabina Spielrein).

ב-1942 רצחו הנאצים כ-20,000 אלף מיהודי העיר רוסטוב על נהר הדון בזמייבסקאיה באלקה

(Zmievszkaya Balka), אתר רצח המונים בתחומי העיר. את החלשים ביותר הסיעו במשאיות, המיתו אותם בגז במהלך הנסיעה והטילו את גופותיהם אל הגיא.

סבינה שפילרין, רופאה וחוקרת בתחום הפסיכיאטריה, הייתה בת 56 במותה. היא נרצחה יחד עם בנותיה רנאטה, בת 29, ואווה, בת 14.

הרחבה והסבר

נרטיב הנצחה, דמות הרוצח

בור הירי 'רוסטוב על הדון' נמצא ברוסיה והוא הביטוי היחיד שנבחר במסגרת פרויקט לאזור זה. סבינה שפילרין נולדה בשנת 1885 ברוסיה והייתה לה ילדות טראומטית עם הורים מתעללים. היא הפכה למטופלת הראשונה של קרל יונג. לאחר שהתקבלה למרפאה הפסיכיאטרית בציריך. ב-1904 ניהלה רומן עם יונג. מאוחר יותר השיגה את הדוקטורט שלה ופרסמה את עבודת הדוקטורט הראשונה בעלת אוריינטציה פסיכואנליטית שכתבה אישה. היא הייתה דמות מרכזית בהתפתחות התנועה הפסיכואנליטית - ואישה פורצת דרך בתחומה. לתגליותיה הייתה השפעה משמעותית על התיאוריות שפיתחו יונג ופריד.

הבחירה להציג אותה באה להסביר כי רוב הנרצחים בבורות הירי היו נשים וילדים. רוב הגברים היו מגויסים לצבא האדום או ברחו משטחי הכיבוש. סבינה נרצחה יחד עם שתי בנותיה.

בחרנו בציטוט מתוך 'יומנה האישי' בו היא כותבת את תפיסת עולמה על דמות האדם ומנגד הדהומניזציה בידי הנאצים. להרחבה:

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%96%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%91%D7%A1%D7%A7%D7%90%D7%99%D7%94_%D7%91%D7%90%D7%9C%D7%A7%D7%94

<https://www.youtube.com/watch?v=F2BG6n1hBp4>

התצלום מארכיון ז'אן ז'אק רוסו ג'נבה

9. טרנסניסטריה (Transnistria), אזור כיבוש רומני

אזור באוקראינה דאז, בין נהר הבוג (Bug) במזרח לנהר הדניסטר (Dniester) במערב. במהלך השנים 1941-1942 גורשו אליו יהודים מבסרביה ובוקובינה (Bessarabia & Bucovina) ויהודים מאזורים נוספים ברומניה. הגירוש בוצע באכזריות על ידי כוחות צבא רומניה, ששיתפו פעולה עם הנאצים.

בשטחי טרנסניסטריה נספו כ-300,000 יהודים מרעב, מקור וממחלות, חלקם ב"צעדות מוות" וחלקם בגטאות ומחנות. אחרים נרצחו בגאיות הרגה.

ולצינט (Valcinet), רומניה, 19 ביוני 1942: יהודים על גדות הנהר דניסטר שגורשו דרומה, לחבל טרנסניסטריה.

הרחבה והסבר

טרנסניסטריה-

נרטיב דמות הרוצח, שיתופי פעולה, הנצחה, נרטיב גיאוגרפי
 השטח שממנו הגיעו היהודים מבסרביה ובוקובינה הועבר לברה"מ ב 26 ביולי 1940, ונכבש מחדש ע"י הרומנים בקיץ 1941. עם כיבוש השטח, שלטונות רומניה הגלו את היהודים מעבר לנהר הדניסטר (טרנס = מעבר דניסטר = שם הנהר). בתהליך הגירוש נספו אלפי יהודים והנותרים נזרקו לשטחים ללא תנאים מינימליים.
 ב- 1942 היהודים נרצחו בחלקם יחד עם המקומיים בשטחי הירי, ומעטים שבו לרומניה.

אידה גולדיש מרומניה גורשה עם בנה הצעיר ווילי ואחותה דובה לטרנסניסטריה בנובמבר 1941. בקור הקשה הילד קפא למוות. אמו נפטרה כעבור כמה ימים. היא הייתה בת עשרים ושתיים.

טרנסניסטריה הינו אזור ולכן אינו מופיע כנקודה על המפה. התצלום מיד ושם להרחבה:

https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%20205304.pdf

<https://www.yadvashem.org/yv/he/exhibitions/last-letters/1941/goldish.asp>

10. קודימה (Kodyma), אוקראינה

בקיץ 1941, לאחר הכיבוש הנאצי, רוכזו יהודי קודימה, מרביתם נשים וילדים, בגטו צפוף.

ב-12 בינואר 1942 רוכזו יהודי הגטו ונורו בידי שוטרים רומנים. יהודים מעטים ניצלו מהטבח.

הרחבה והסבר

כרונולוגיה של שלב ג' - רצח ילדים ומשפחות, משתפי פעולה (אוקראינים + רומנים)

קודימה, עיירה קטנה בדרום מערב אוקראינה. בראשית המאה ה-20 נמנו בעיירה 2,241 יהודים. במספר פוגרומים שנערכו בעיר במאי 1919, נרצחו בה למעלה מ-130 יהודים. בתקופה הסובייטית פעלו בעיר מועצה יהודית ממלכתית ובית ספר יידי, ונמנו בה כ-1,600 יהודים, כרבע מתושביה.

ב-22 ביולי 1941, חודש לאחר פרוץ מבצע ברברוסה, נכבשה העיר בידי הגרמנים, ואלו הטילו גזירות שונות על יהודייה ועל הפליטים היהודים מבסרביה שהגיעו אליה. ב-1 באוגוסט 1941 הוצאו להורג 97 יהודים מהעיר שהאשמו בקומוניזם, ומספר ימים לאחר מכן, רצחו הגרמנים את כל הפליטים היהודים שהגיעו לעיר, לאחר שאלו הצטוו להתרכז עבור רישום לעבודה לכאורה. ב-12 באוגוסט 1941 רצחו הגרמנים כ-120 צעירים יהודים נוספים מהעיר.

לאחר סיפוח העיר לחבל טרנסניסטריה הרומני ב-1 בספטמבר 1941, רוכזו כל היהודים שנותרו בעיר בגטו צפוף שהוקם בה. ב-1 באוקטובר 1941 נערכה בגטו אקציה, במסגרתה הוצעדו כל יושביו לעבר אזור הכיבוש הגרמני, כאשר בדרך נספו רבים מהם. כ-300 מהיהודים הצליחו לחזור לעיר. ב-12 בינואר 1942 רוכזו כולם לעבודה לכאורה, ונורו בידי שוטרים רומנים. מעט פצועים יהודים שניצלו מהטבח, ושהצליחו לחזור לעיר ולהסתתר בה, נתפסו בידי הרומנים, ונרצחו במקום. בקיץ 1943 הועברו למחנה עבודה שהוקם בעיר כמה מאות יהודים שגורשו מרומניה. עם שחרור העיר ב-23 במרץ 1944 בידי הצבא האדום, נותרו בה כמה עשרות יהודים בחיים.

עדות המצמררת של אהרון טסלר הינה עדות שנגבתה ע"י גלינה בארכיון. עדות נדירה של מי ששרד את הטבח בבור. בפרוייקט אנו מציגים תצלום ישן שתרם אהרון לארכיון של ילדים, בני משפחה אחת, שבה רוב הילדים נרצחו. אהרון טסלר מספר על גורלם של הילדים המופיעים על גבי התצלום.

מידע על קודימה – מאתר יד ושם:

https://www.yadvashem.org/yv/he/research/ghettos_encyclopedia/ghetto_details.asp?cid=881

מעדותו של אהרון טסלר:

12 בינואר 1942. כולם חולים בטיפוס: אמי, אחותה עם ילדיה, גם אבא שלי – כולם. כמו כל בוקר לקחתי כל מיני בגדים ורציתי ללכת להחליפם תמורת אוכל, אבל בחוץ עמדו שוטרים. חזרתי ואמרתי שעכשיו יהרגו אותנו. כולם היו חלשים ולא רצו לקום, אז הלבשתי אותם. כשפרצו השוטרים לבית, כבר הספקתי להלביש אותם. בדרך לחצר גדולה ליד תחנת הרכבת אמרה אמא, "רוצו, ילדים!" אחי שרוליק (בן 7-8) **(בצילום מוקף בעיגול אדום)** ברח מהשיירה. אני פחדתי, החזקתי בחצאית של אמי. שרוליק היה עד הערב אצל אוקראיני אחד, מכר של אמי. לקראת ערב גירש אותו האוקראיני מביתו, אמר, "רוץ לאמא שלך". שרוליק בא בריצה בדיוק כשהעמידו את אמי, שהחזיקה בידיה את אחותי הקטנה **פטיה (פסיה, בת שנתיים-שלוש**

בצילום מוקפת עיגול כחול) ואותי, **(אהרון, בצילום מוקף בעיגול צהוב)** על שפת הבור. שרוליק נצמד לצד השני של אמא. ירו בנו. לא יודע איך נפלתי לבור, לא יודע איך יצאתי ממנו. היה לילה. הייתי יחף, לבוש רק בכתונת קשה כמו זכוכית מדם קפוא. השלג ביער היה עמוק ממטר. הייתי בן 11 [...].

בצילום: בני משפחת טסלר. ארכיון בית לוחמי הגטאות, מספר בספר הנכנסות-[65638](#)

בצילום –

במרכז האח הבכור, יעקב, מצולם במדים. הוא לחם בשורות "הצבא האדום" בימי המלחמה. אהרון טסלר מחבקו משמאל. שניהם שרדו את השואה. מימין אחיהם הקטן ישראל, שרוליק שנרצח.

התצלום מארכיון בית לוחמי הגטאות:

מספר בספר הנכנסות-[65629](#)

11. טברדה-

נרטיב גיאוגרפי, נרטיב הנצחה

שתי קבוצות של יהודים החיים באזור הקווקז. קבוצה של מקומיים וקבוצה של צוות רפואי הפועל בבתי הבראה במקום.

יהודי ההר ניצלו ברובם מהרצח בגלל שהנאצים נסוגו מהאזור בטרם הגיע התשובה מהרשויות בגרמניה לגבי גורלם. בניגוד לצוות הרפואיים שעבדו באזור. עם כיבוש האזור ב- 1942 הצוותים הרפואיים והחולים שטופלו במקום, הוצאו להורג בירי באזור הספר של אזור טברדה.

הבחירה בטברדה היא במטרה להציג את פיזור בורות הרצח ואת ההיקף הגיאוגרפי הרחב של הרצח. הבחירה במקום הובילה אותנו לבחירת דמותה של מריה מניה קאנו שעבדה כסניטארית בבית הבראה.

היא הוצאה להורג ביחד עם הצוות הרפואי. לאחר חיפוש קורבנות בקווקז, עלתה דמותה של מניה ב"דפי עד" ביד ושם. דפי העד מולאו ב- 2012, ע"י עולה מחבר העמים - האחיינית של מניה המתגוררת בכרמיאל. היא מאוד התרגשה שאנו מנציחים את דמותה של דודתה, שלעולם לא זכתה להנצחה ראויה.

12. מאלי טרוסטנץ (Maly Trostenets), מינסק (Minsk), ביילורוסיה

אלזה ביננפלד (Elsa Bienenfeld) הייתה חוקרת מוזיקה מווינה, אוסטריה.

ב-20 במאי 1942 גורשה למאלי טרוסטנץ, ליד העיר מינסק. בת 65 הייתה בהירצחה. יחד עמה נרצחו במקום, בשלושים בורות ירי, יותר מ-65,000 יהודים, מרביתם מגטו מינסק והסביבה וחלקם ממערב אירופה.

חלק מהיהודים במאלי טרוסטנץ נורו, וחלקם נרצחו במשאיות גז.

מאלי טרוסטנץ:

נרטיב הנצחה, נרטיב גיאוגרפי

מערכת של 30 בורות ירי שבהם נרצחו יהודי מינסק ויהודים שהובאו מגרמניה ומאוסטריה. מבחינת פריסה גיאוגרפית, מהווה הייצוג היחידי לבלארוס. דרום מזרח לעיר מינסק.

בחרנו לספר את סיפורה של אלזה בניפלד, אשר למדה מוזיקה באוניברסיטת וינה, ולימדה והלחינה מוזיקה לאחר סיום לימודיה בשנת 1903. היא הייתה האישה הראשונה שסיימה עם תואר דוקטור מהאוניברסיטה. היא נרצחה באחד מבורות הירי באזור מאלי טרוסטנץ ב-26 במאי 1942.

סיפורה של בניפלד מייצג את התפנית ברצח היהודיים המקומיים. הנאצים החלו לשנע יהודים מאזורים אחרים אל אתרי הרצח, כדוגמת אלזה שגורשה מוינה ונרצחה בבור ליד העיר מינסק. התצלום נחלת הכלל.

בנובמבר 1923, עמ' 2, 5: Neues Wiener Journal, מתוך

פרטים נוספים:

https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%90%D7%9C%D7%99_%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%A1%D7%98%D7%99%D7%A0%D7%A5

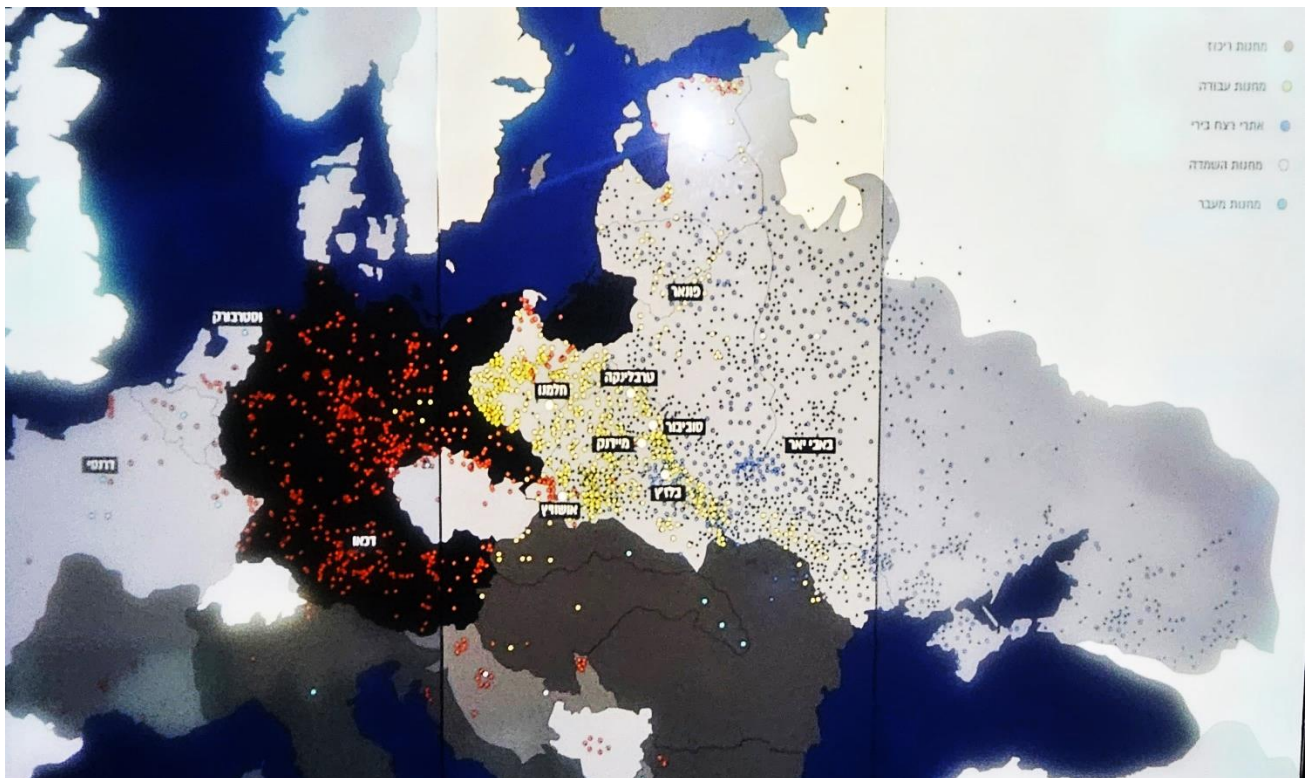
 <p>גריגורי ברמן (Grigory Berman) מגלה את גופות בני משפחתו. ייבגני חלדיי (Yevgeny Khaldei), צלם של סוכנות הידיעות הסובייטית טאס"ס (TASS), תיעד בינואר 1942 את חשיפת קברי האחים. תצלום זה פורסם בעיתונות ברחבי ברית המועצות.</p>	<p>סביב העיירה קרץ' נערכו קרבות קשים והעיר עברה מיד ליד. הגרמנים החזיקו בעיר במשך שישה שבועות וביצעו טבח ביהודי המקום. בדצמבר 1941 דחקו כוחות "הצבא האדום" את הנאצים מערבה, וחשפו את אתר הרצח באגרובסקי רוב (Bagerovski Rov).</p>	<p>קרץ' (Kerch), חצי האי קרים (Crimea)</p>	<p>.3</p>
 <p>דיולה שפיץ צילם בהיחבא את המגורשים מתוך תא הנהג של המשאית.</p>	<p>דיולה שפיץ (Gyula Spitz) היה נהג משאית בצבא ההונגרי, שכוחותיו לחמו לצד הצבא הגרמני. ב-27 באוגוסט 1941 שפיץ היה עד להובלת 23,000 יהודים אל פאתי קמייניץ פודולסקי. היו אלה פליטים שגורשו מהונגריה ויהודים מהעיר. כולם נרצחו. היה זה אחד ממעשי הרצח ההמוניים הראשונים שביצעו הנאצים ועוזריהם.</p>	<p>קמייניץ פודולסקי (Kamianets), (Podilskiy) אוקראינה</p>	<p>.4</p>
 <p>ויטקה קמפנר, פרטיזנית, 1943</p>	<p>ויטקה קמפנר-קובנר (Vitka Kempner-Kovner) חברת תנועת הנוער "השומר הצעיר". ויטקה נכלאה בגטו וילנה. לאחר זמן בריחה ליערות והייתה לפרטיזנית. "באתי לוויילנה [...], תוך זמן קצר החלו הגרמנים לחטוף יהודים ולשלוח אותם לפונאר (Ponary). [...] ידענו שאנשים צעירים יוצאים לעבודה ונעלמים, אבל לא שיערנו לעצמנו שהם מוצאים להורג. בשבילי זו הייתה מציאות חדשה לחלוטין... " (ויטקה לוחמת לחיים: ויטקה קמפנר-קובנר 1920-2012, הוצאת "מורשת", 2013, עמ' 21)</p>	<p>גטו וילנה (Vilnius), ליטא</p>	<p>.5</p>

	<p>הפורט התשיעי – מצודה ליד קובנה. בתקופת הכיבוש הנאצי נרצחו במקום מעל 20.000 איש, מרביתם יהודים מגטו קובנה וממקומות אחרים, וכן שבויי מלחמה של "הצבא האדום".</p> <p>בתוך המצודה נכלאו 64 יהודים שהיו "זונדרקומנדו" (קומנדו מיוחד) וטיפלו בשריפת הגופות ובהעלמת ראיות. ב-25 בדצמבר 1943 הצליחו אנשי הקבוצה להימלט מהמצודה. ביניהם היה גם אלטר פייטלסון (Alter Fایتelson).</p>	<p>הפורט התשיעי (IX Kauno) (fortas קובנה Kaunas;) ,Kovno ליטא</p>	<p>.6</p>
<p>כמה מבורחי הפורט התשיעי שצולמו בביקור במקום מיד לאחר תום המלחמה. פייטלסון מצביע על חומת המצודה.</p>	<p>"...כולכם מסכימים עמי שאנו עושים פשע כשאנו נותנים יד לגרמנים להשחתת עקבות רציחותיהם. מטרתנו צריכה להיות להוציא את כולם מהפורט – לא כדי להציל את חיינו אנו, אלא להתייבב עם נשק ביד למאבק בנאצים וכדי לספר לעולם על הזוועות". (אלכס פייטלסון (אלטר), בסופה ובמאבק, הוצאת י.ל. פרץ, 1994, עמ' 193)</p>		
	<p>יוסף גורפינקל (Josef Gorfinkel) ובני משפחתו נכלאו בגטו וילנה (Vilnius), ליטא. אשתו ובנותיו נרצחו בגטו.</p> <p>יוסף ואחיינו בנימין אנוליק (Benjamin Anolik) גורשו למחנה העבודה קלוגה באסטוניה.</p> <p>ב-19 בספטמבר 1944, כמה ימים לפני שחיילי "הצבא האדום" שחררו את המחנה, רצחו הגרמנים ועוזריהם האסטונים את מרבית היהודים הנותרים, ביניהם יוסף גורפינקל.</p> <p>בנימין אנוליק שרד. לימים היה בין מייסדי קיבוץ לוחמי הגטאות ומאנשי הצוות המרכזיים במוזיאון בית לוחמי הגטאות.</p>	<p>מחנה קלוגה (Klooga), אסטוניה</p>	<p>.7</p>
<p>יוסף גורפינקל וכלבו ביער ליד וילנה בתקופה שלפני המלחמה. יד ושם - מאגר התצלומים</p>			

המפה המשולבת

המפה המשולבת היא ניסיון ליצור את מפת המחנות המקורית כמיצג דיגיטלי – בתוספת בורות הרצח שלא מופיעים במפה המקורית. מהמפה המשולבת הסירו את המפה את המפה הקטנה של המחנות בצפון אפריקה.

1. מידע כללי על התפתחות המחנות השונים

מחנות ריכוז בגרמנית - Konzentrationslager

גרמניה הנאצית הפעילה מחנות ריכוז בכל השטחים שהיו בשליטת המשטר הנאצי לפני ובמהלך מלחמת העולם השנייה והשואה. מחנות הריכוז הנאצים הראשונים הוקמו בגרמניה במרץ 1933, עם עליית הנאצים לשלטון וכניסתו של אדולף היטלר לתפקיד קנצלר גרמניה, ועם העברת השליטה על המשטרה לידי המפלגה הנאצית.

מחנות הריכוז הראשונים הוקמו למטרות ביסוס השלטון הנאצי. בתחילה הכילו כ- 45,000 אסירים, שכללו מתנגדים פוליטיים למשטר הנאצי ומארגני איגודים. לאחר ביסוס השלטון החלו להישלח למחנות בעיקר מתנגדי שלטון. עד פרוץ המלחמה, רוב האסירים היו קומוניסטים, סוציאליסטים, סוציאל-דמוקרטים, צוענים, עדי יהוה, הומוסקסואלים, ואנשים שהאשמו בהתנהגות "אנטי-סוציאלית" או "חריגה".

במקביל לכך הוקמו מחנו לעבודת כפייה בגרמניה ומאוחר יותר בארצות הכבושות בהם הועבדו האסירים בעבודת כפיה למפעלים.

לאחר פרוץ המלחמה הוקמו גם מחנות שבויים, ומאוחר יותר המחנות לביצוע מדיניות הרצח ההמוני שעשו הגרמנים ליהודים – מחנות ההשמדה.

השליטה על המשטרה הגרמנית ועל מחנות הריכוז עברה לשליטתו המלאה של האס אס תחת הנהגתו של היינריך הימלר בשנים 1934 עד 1935. הימלר הרחיב את תפקיד המחנות כך שיועברו אליהם גם אנשים ש"בלתי רצויים מבחינה גזעית", כגון יהודים, צוענים, סרבים, פולנים, נכים, ופושעים.

החל משנת 1934 עברה השליטה על מחנות הריכוז לידי יחידת הפיקוח על מחנות הריכוז. בשנת 1942 מוזג למשרד הכלכלי והמנהלתי הראשי של האס אס. אלו שהפעילו בפועל את מחנות הריכוז וההשמדה היו "יחידות גולגולת המת". בתחילת מלחמת העולם השנייה הוקמה הדיוויזיה ה-3 של האס אס מתוך שורות יחידת גולגולת המת. דיוויזיה זו, שנקראה גם היא "טוטנקופף" (SS-Totenkopfverbände)

יחידת גולגולת המת הייתה יחידה עצמאית בתוך האס אס, עם מערכת דרגות ופיקוד משלה. היחידה ניהלה את המחנות בתוך גרמניה, כגון דכאו, וגם בכל רחבי אירופה הכבושה, כגון אושוויץ בפולין ומאוטהאוזן באוסטריה. יחידה זו הייתה מן היחידות המרכזיות שהיו אחראיות לביצוע השואה.

דיוויזיה זו נודעה בקנאותה ובאכזריותה. היא הייתה אחראית לפשעי מלחמה רבים, ובהם טבח אזרחים בעת המלחמה על צרפת ב 1940 - ורצח מליון וחצי יהודיים בירי בבורות אחרי כיבוש שטחים בברית המועצות.

הנאצים עצמם הבדילו בין מחנות הריכוז (המתוארים בערך זה) לבין מחנות ההשמדה של גרמניה הנאצית, שהוקמו על ידי הנאצים לצורך ביצוע רצח המוני של האוכלוסייה היהודית שחיה בגטאות בשטחי הכיבוש הנאציים באמצעות תאי גזים.

המונח "ריכוז" משמעותו כליאת מספר רב של אנשים ללא הגשת כתב אישום נגדם. בדרך כלל פעולה זו מתבצעת נגד אזרחי אויב, בזמן מלחמה, או נגד חשודים בטרור.

המונח נוצר בשנת 1896, בזמן מלחמת העצמאות בקובה כאשר הוקמו מחנות מגודרים בהם רוכזו לוחמי גרילה ובני משפחותיהם, שנקראו "reconcentrados" ("מרוכזים"). מאוחר יותר השתמשה גם ממשלת ארצות הברית במחנות ריכוז נגד אינדיאנים, וגם הבריטים הקימו מחנות ריכוז בדרום אפריקה במהלך מלחמת הבורים השנייה.

המחנה הראשון שהוקם בגרמניה דכאו נוסד במרץ 1933. בהודעה לעיתונות נכתב כי "מחנה הריכוז הראשון יפתח בדכאו עם מקומות לינה ל-5,000 אנשים, כל הקומוניסטים - ובמידת הצורך - הרייכסבנר והסוציאל-דמוקרטים אשר מסכנים את ביטחון המדינה ירוכזו שם, משום שבטווח הארוך לא ניתן לשמור על האנשים הללו בבתי הכלא של המדינה מבלי להעמיס את בתי הכלא". דכאו היה מחנה הריכוז הקבוע הראשון שהוקם על ידי המפלגה הנאצית. היינריך הימלר, אשר היה באותה העת מפקד משטרת מינכן, תיאר רשמית את המחנה כ"מחנה הריכוז הראשון לאסירים פוליטיים".

ב-26 ביוני 1933 מינה הימלר את תאודור אייקה לתפקיד מפקד מחנה הריכוז דכאו. במאי 1934 מונה אייקה למנהל יחידת הפיקוח על מחנות הריכוז (The Concentration (Camps Inspectorate, יתר מחנות הריכוז אשר נוהלו על ידי האס אה, הועברו לניהול של האס אס. דכאו שימש בפועל כמודל "האב הטיפוס" למחנות הריכוז הבאים שיקומו בגרמניה הנאצית. לדכאו הובאו אנשים כמעט מכל אזור ברחבי גרמניה. העיתונים דיווחו ברציפות על "הרחקת אויבי הרייך למחנות ריכוז", דבר שגרם לכך שהאוכלוסייה הכללית הפכה מודעת יותר לקיומם.

בין 1933 - עליית היטלר לשלטון לתחילת המלחמה בשנת 1939 - עצרו הגמנים במחנות ריכוז כמיליון גרמנים. יהודים נעצרו במספרים גדולים רק אחרי ליל הבדולח, בנובמבר 1938 שכן הגרמנים לא ראו בהם סכנה מיידית לשלטון הנאצי.

בין 1933 לבין נפילת גרמניה הנאצית ב-1945 נאלצו יותר מ-3.5 מיליון גרמנים לשהות במחנות ריכוז ובבתי סוהר מסיבות פוליטיות, וכ-77,000 גרמנים הוצאו להורג בגין התנגדות פוליטית בעקבות החלטות שנתקבלו בבתי משפט מיוחדים, בתי משפט צבאיים, ומערכת המשפט האזרחית.

בספטמבר 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הפכו מחנות הריכוז למקומות בהם משועבדים מיליוני אנשים רגילים כחלק ממאמץ המלחמה של גרמניה הנאצית למטרות מאסר ובעיקר עבודות כפייה. חלק גדול מהאנשים שהוחזקו במחנות הריכוז הורעבו, עונו ונרצחו. במהלך המלחמה הקימה גרמניה הנאצית ברחבי יבשת אירופה, מחנות ריכוז נאציים חדשים לאוכלוסייה ה"בלתי רצויה". על פי נתוני משרד המשפטים הגרמני כ-1,200 מחנות ריכוז ומחנות משנה היו מנוהלים בארצות שנכבשו על ידי גרמניה הנאצית. ואילו הספרייה היהודית המקוונת מעריכה שמספר מחנות הריכוז

הנאציים היה קרוב ל-15,000 בכל האזורים שהיו תחת כיבוש נאצי ברחבי אירופה וכי רבים ממחנות הריכוז הללו נוהלו במשך תקופות מוגבלות עד אשר הם נסגרו. מחנות ריכוז הוקמו ליד האזורים בהם היה ריכוז גבוה יותר של אוכלוסייה, והתמקדו לעיתים קרובות באזורים עם קהילות יהודיות גדולות, ציבור פולני משכיל, קומוניסטים, או צוענים. משום שמיליוני יהודים חיו בפולין לפני המלחמה, רוב מחנות הריכוז היו באזור של שטחי פולין שלא סופחו לגרמניה לאחר כיבושה של פולין במהלך מלחמת העולם השנייה מסיבות לוגיסטיות. הקמת מחנות הריכוז בשטחים הללו אפשר לנאצים גם להוציא את יהודי גרמניה מגרמניה.

נתוני הספרייה היהודית המקוונת בקישור הבא: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/>

ב-1942 הקים האס אס רשת של מחנות השמדה כדי לרצוח באופן שיטתי מיליוני אסירים באמצעות תאי גזים. מחנות ההשמדה (Vernichtungslager) ומחנות המוות (Todeslager) היו המחנות בהם בוצע עיקר רצח העם. הנאצים עצמם עשו הפרדה בין מחנות הריכוז למחנות ההשמדה. לשירות המודיעין הבריטי היה מידע מוקדם על מחנות הריכוז הנאציים ובשנת 1942 נשלח לוחם המחתרת הפולני יאן קרסקי לספר לבעלות הברית על השמדת היהודים.

שתי קבוצות האסירים הגדולות במחנות הריכוז, אשר מנו מיליוני עצירים, היו יהודי פולין ושבווי מלחמה סובייטים, אשר הוחזקו במחנות הריכוז ללא משפט או הליך שיפוטי כלשהו. היו גם מספר רב של צוענים, פולנים, סרבים, אסירים פוליטיים, הומוסקסואלים, אנשים עם מוגבלויות, עדי יהוה, אנשי דת קתולים, אינטלקטואלים ממזרח אירופה, ואחרים (כולל פושעים, אשר הוגדרו כך על ידי הנאצים). בנוסף, מספר קטן של טייסים של בעלות הברית נשלחו למחנות הריכוז ולא למחנות השבויים מטעמים לוגיסטיים. שבויי מלחמה יהודים שלחמו עבור בעלות הברית ונתפסו על ידי הנאצים, נשלחו בדרך כלל למחנות השבויים הרגילים, אולם מספר קטן מהם נשלח למחנות ריכוז.

ב-31 ביולי 1941, נתן הרמן גרינג אישור בכתב לריינהרד היידריך, אשר היה ראש המשרד הראשי לביטחון הרייך להכין ולהגיש תוכנית למימוש "הפתרון הסופי לשאלה היהודית" בשטחים שבשליטת הגרמנים ולתאם את השתתפותם של כל הארגונים הממשלתיים המעורבים ביישום הפתרון הסופי. בעקבות כך גובשה תוכנית-האב למזרח אשר קראה לגרש את כל אוכלוסיית מזרח אירופה וברית המועצות שהיו תחת כיבוש נאצי לסיביר, לשימוש בעבודת כפייה או לשם רציחתם.

לקראת סוף המלחמה הפכו כמה ממחנות הריכוז לאתרים המשמשים לניסויים בבני אדם. הניסויים נוהלו על ידי רופאים, ביולוגים, כימאים ורופאים, כחלק מתוכניות שגובו באידאולוגיה הנאצית. בין היתר נערכו ניסויים במחלות נגיפיות, ניסויים בתת-לחץ וחמצן, ניסויים בסולפונמיד, ניסויים במצבי היפותרמיה, ניסויים במי מלח, ניסויים בחומרי לחימה כימיים כבגז חרדל, ניסויים בהשתלה ובצמיחת איברים, עיקור כפוי, ניסויים ברעל, ניסויים בפצצות תבערה, ניסויי אאוגניקה (השבחת הגזע), ניסויים בפגיעות תרמיות – בעיקר חיפשו דרכי מרפא לחיילים שנפגעו מגוויות קור בחזית המזרחית.

מפת בורות הרצח - הרחבה

בשיתוף הארגון הבין לאומי "יחד – אין אוננים" (In unum) ביטוי לטיני שפרושו "כאחד". אין אוננים הוא ארגון בינלאומי הפועל לאיתור, זיהוי, חשיפה ותייעוד של אתרי השמדה וקבורה המוניים של מאות אלפי יהודים שנורו למוות בתקופת השואה על ידי חיילי האיינזצגרופן הגרמנים ושותפיהם. מרכזו בפאריז. הארגון הוקם בשנת 2004 על ידי הכומר הקתולי פטריק דבואה בסיוע גופים קתוליים ויהודיים.

הארגון שם לו למטרה לספק ראיות לרצח ההמוני שזכה לכינוי "השואה באמצעות כדורים לשמר ולתעד את אתרי הקבורה ולהעניק כבוד למתים

עבודת הארגון מתנהלת בשני שלבים. בשלב הראשון נחקר התייעוד הנשמר בארכיון מוזיאון השואה בארצות הברית ובארכיון משפטי האינזצגרופן בלודוויגסבורג, גרמניה, על ידי סטודנטים מארצות הברית ומגרמניה.

בשלב השני, קבוצות המחקר והתייעוד נוסעות למקומות שאותרו ומראיינות עדים, מצלמות ומשיגות ראיות פורנזיות.

מאז הקמתו, הארגון חשף מעל 3,000 אתרי הריגה ואסף מעל 7,000 עדויות באוקראינה, בלארוס, רוסיה, פולין, ליטא, לטביה, רומניה ומולדובה.

על סמך המידע שנאסף, הארגון בנה מפה אינטראקטיבית של כל האתרים שנחקרו על ידו. המשתמש יכול לבחור במפה אתר ולקרוא את המידע שנאסף בקשר אליו, או לראות סרט וידאו המתעד את רצח היהודים באותו מקום.

במסגרת פרויקטים שונים, ארגון יחד-אין אוננו מתעד באמצעות ראיונות, תצלומים וסרטי וידאו מעשי טבח נוספים שבוצעו באוכלוסיות מיעוט, לדוגמה:

הטבח שבוצע בצוענים במזרח אירופה במהלך מלחמת העולם השנייה על ידי פלוגות ההרג הנאציות (פרויקט שהושק בשנת 2010).

טבח אנשי המאיה שבוצע על ידי צבא גואטמלה במהלך מלחמת האזרחים ובמיוחד בין השנים 1980 - 1983 (פרויקט שהושק בשנת 2012).

פשעי המדינה האיסלאמית נגד העם היאזידי. במסגרת הפרויקט "חזרה לחיים" שהושק בשנת 2014 הארגון מספק גם עזרה הומניטרית לקורבנות.

פשעי המלחמה המבוצעים על ידי הצבא הרוסי באוקראינה) פרויקט שהושק בשנת 2022

בשנת 2016 ארגון יחד-אין אוננו הקים את מוזיאון השואה בגואטמלה העוסק בהרחבה בנושא "השואה באמצעות כדורים".

בנוסף לכך, הארגון מפתח תוכניות לימוד בנושא "השואה באמצעות כדורים" עבור סטודנטים ומרצים באוניברסיטאות בארצות הברית ובאירופה.

במהלך התחקיר, נוצר קשר עם הארגון ונחתם הסכם שיתוף פעולה וקשר למחקרים העדכניים בנושא הרצח בבורות ירי. המפה של בורות הירי נעשתה בהשארות המפה של "יחד אן אונום".

Nunk. לשוטט באתר ולהבין כיצד פועל האתר.

<https://yiu.ngo/en>

אתר קבוצת השואה באמצעות כדורים

<https://www.yiu.ngo/en/our-research/holocaust-by-bullets>

על האב פטריק דובואה:

<https://www.haaretz.co.il/misc/2007-10-07/ty-article/0000017f-f475-ddde-abff-fc7535610000>

https://jewiki.org.il/w/%D7%A4%D7%98%D7%A8%D7%99%D7%A7_%D7%93%D7%91%D7%95%D7%90%D7%94

